

ЛЕКЦІЯ
ТЕМА № 2
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ
СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Мета :

Засвоєння, закріплення, поглиблення знань про:

- механізм правового регулювання правовідносин;
- механізм охорони та захисту прав людини і громадянина;
- нормативно-правове забезпечення реалізації прав особи;
- роль міжнародних актів в механізмі охорони прав людини і громадянина;
- роль конституції та інших актів національного законодавства в механізмі охорони та захисту прав особи.

План

1. Загальні положення про механізм правового регулювання правовідносин охорони та захисту прав особи.
2. Міжнародні акти в механізмі охорони та захисту прав людини і громадянина.
3. Конституція України в механізмі правового забезпечення основних свобод людини і громадянина.
4. Закони України в нормативно-правовому забезпеченні основних свобод людини і громадянина.
5. Значення підзаконних нормативно-правових актів у забезпеченні основних свобод людини і громадянина.

Перше питання має фундаментальне теоретичне призначення. Розкриваючи питання про механізм правового регулювання правовідносин охорони та захисту прав особи, магістри усвідомлюють, що ні правовідносини, ні будь-які інші правові категорії та інститути не перебувають в абстрактних субстанціях чи площинах. Діалектика пізнання дає уяву про взаємопов'язаність та обумовленість фактичних відносин з механізмом впливу на них, який має свою генетичну спрямованість, програмність, стадійність. Права особи не існують абстрактно, вони існують в певних системах, які прийнято називати правовідносинами в силу їх урегульованості засобами правового впливу. Право ж існує у зв'язку з існуванням держави, її механізму, діяльності органів, які забезпечують його нормативне оформлення (формалізацію) і має на меті врегулювати інтереси різних соціальних груп, приватних осіб через формалізацію їх прав і обов'язків, регламентацію реалізації належних прав особи, ступеню обмеження прав особи. Дану функцію покладено на державу, інструментом якої є право, як засіб впливу на суспільні відносини.

В теорії права механізм правового регулювання суспільних, і в тому числі цивільних правовідносин традиційно зводиться до зазначення елементів механізму правового регулювання, серед яких виділяють чотири основні: норму права; правовідношення; акти реалізації прав і обов'язків; акти застосування права.

Механізм правового регулювання складається з елементів - предмета, методу і процесу правового регулювання (стадій механізму правового регулювання).

Погрібний С.О. виділив наступні елементи механізму правового регулювання: норми цивільного права; юридичні факти; суб'єктивні юридичні права та обов'язки, які мають суб'єкти правовідносин, що виникли на підставі юридичного факту; здійснення суб'єктивних юридичних прав та виконання суб'єктивних юридичних обов'язків; захист порушених цивільних прав та інтересів (цивільно-правова відповідальність)¹.

Хропанюк В. Н. відзначає, що правове регулювання представляє собою багатогранний процес, здійснюваний за допомогою засобів юридичного впливу на суспільні відносини. Він виділив структурні елементи механізму правового регулювання: 1. Норми права встановлюють загальні обов'язкові правила поведінки учасників суспільних відносин. 2. Правовідношення. 3. Акти реалізації юридичних прав і обов'язків - фактична поведінка суб'єктів. Основними формами реалізації прав та обов'язків є використання наданих нормами права можливостей, виконання зобов'язуючого правового розпорядження, дотримання правових заборон. При неможливості самостійної реалізації суб'єктами права належних їм юридичних прав і обов'язків, держава здійснює правозастосовчу діяльність, покликану забезпечити їх повну реалізацію².

В даній системі правова норма є тісно пов'язана з функцією охорони прав особи. Закріплене чи регламентоване право є охоронюваним, так би мовити, перебуває під охороною держави і передбачає можливість задіявання механізму держави, субінституційного механізму, засобів державного примусу, спрямованого на захист порушеного чи оспорюваного права особи, що має на меті в тому числі і забезпечення стабільності суспільних відносин, а відтак, і можливості належної реалізації будь-якою особою належних їй прав.

Захист виступає в даній системі реалізацією, задіянням механізму державного примусу, реалізацією секундарного права особи на захист у випадку порушення прав і свобод особи. В даному випадку діяльність з захисту порушеного права особи є правовідношенням, яке переведене з ідеальної моделі захисту, передбаченої правовою нормою в реальний сектор через складну систему юридичних фактів – порушення права (правова норма

¹ Погрібний С.О. Механізм і принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України : монографія. – К.: Правова єдність, 2009. – 304 с. – С. 49.

² Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Учебник для высших учебных заведений / под ред. В.Г. Стрекозова. – М.: «Интерстиль», «Омега Л», 2008. – 384 с. – С. 239.

і порушення як передумови захисту); діяльність особи, спрямована на відновлення її прав і свобод (подання заяви, позовної заяви, скарги, клопотання); діяльність органів із захисту порушеного чи оспорюваного права (правоохоронних органів, суду, органів державної влади).

В даному випадку магістри мають розмежовувати категорії відповідальності і захисту порушеного права. Відповідальність є результатом примусу держави, несприятливими наслідками протиправної поведінки особи, в той же час захист є підставою для діяння механізму державного примусу по відношенню до порушника. Наслідки захисту є позитивними для особи, чиє право було порушене і відновлюється.

Друге питання «Міжнародні акти в механізмі охорони та захисту прав людини і громадянина» має на меті додати знать щодо змісту міжнародних актів у сфері охорони та захисту прав людини і громадянина, формуванню у них розуміння специфіки міжнародно-правового механізму охорони та захисту прав людини.

Відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (Далі – Конвенція), пріоритет надається міжнародному механізму охорони прав людини. Механізм захисту прав людини має субінституційний національний характер. Міжнародний (регіональний, європейський та ін..) механізм захисту прав людини зумовлений національним механізмом і можливий лише за умови вичерпування національних засобів захисту відповідно до законодавства України і у відповідності до взятих Україною зобов'язань по виконанню Конвенції (Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 року³, Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року⁴).

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» (Дія міжнародних договорів України на території України) чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Відповідно до ст. 2 Конвенції рішення Європейського Суду з прав людини є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції.

При тому варто знати та розуміти, що виконанню підлягають всі рішення Європейського Суду з прав людини, а не лише прийняті за поданням громадян проти України.

³ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

⁴ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

Головне – рішення Європейського Суду з прав людини мають силу прецеденту, є нормою матеріального права, способом тлумачення правових норм і мають на меті сприяти зміні правопорядку країн-учасниць Конвенції з орієнтацією на охорону та захист прав людини.

Розкриваючи третє питання «Конституція України в механізмі правового забезпечення основних свобод людини і громадянина», варто виходити з положень Конституції України, зокрема ст. 19, - Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Ст. 9 Конституції - Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України⁵.

Ст. 8 Конституції України - В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Права, свободи і обов'язки людини і громадянина закріплено в розділі 2 Конституції України і конкретизовані в інших законах України, зокрема, в Книзі 2 Цивільного кодексу України 2003 р⁶.

Місце Конституції України в механізмі правового забезпечення основних свобод людини і громадянина характеризується її базовим характером, регулятивним і охоронним призначенням, найвищою юридичною силою та визнанням людини і її свободи найвищою соціальною цінністю. Роль Конституції України в механізмі правового забезпечення основних свобод людини і громадянина полягає в: 1) обмежувчій функції Конституції; 2) установленні конституційних свобод; 3) забезпеченні їх реалізації⁷.

Розкриваючи зміст четвертого питання «Закони України в нормативно-правовому забезпеченні основних свобод людини і громадянина» варто виходити з розуміння того, що основні права та свободи закріплені в Конституції України, інші – в Законах України. Разом з тим, виходимо з того, що діючі закони конкретизують зміст прав, закріплених в Конституції України, деталізують або встановлюють механізми реалізації конституційних свобод людини і громадянина (Закон України «Про громадські об'єднання» від

⁵ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>

⁶ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

⁷ Заєць А.П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду / А.П. Заєць. – К.: Парламентське видавництво, 1999. – 248 с.

22.03.2012 р.⁸, Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 року⁹, Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29.11.2001 року¹⁰, Закон України «Про міліцію» від 20.12.1992 р.¹¹, Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 р.¹², Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р.¹³ та ін.).

Розкриваючи п'яте питання, варто виходити з того, що Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів державної виконавчої влади деталізують окремі положення конституційних свобод на життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, свободу приватної власності і т.д.

Загалом, регуляторний вплив на суспільні відносини за допомогою нормативно-правових актів має на меті їх упорядкування, забезпечення реалізації прав і свобод особи, що супроводжується встановленням здорового балансу суспільних та приватних інтересів, шляхом встановлення обмежень у здійсненні прав особами та покладання обов'язків на державні органи, які виражаються в їх компетенції (повноваженнях).

Основні терміни та поняття

Конвенція, Декларація, Конституція, закон, нормативно-правовий акт, підзаконний акт, механізм правового регулювання, механізм охорони та захисту прав, конвенційний пріоритет, національний та наднаціональний захист, примус, дозвіл, зобов'язання, обмеження, дія нормативно-правових актів, норма права, захист, відповідальність, компетенція, повноваження

⁸ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>

⁹ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

¹⁰ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-14/page2>

¹¹ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-12/page>

¹² <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3671-17/page>

¹³ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/page>